

BARQAROR IQTISODIY O‘SISHDA YASHIL MOLIYANING ROLI: RIVOJLANAYOTGAN IQTISODLAR MISOLIDA

Karimova Iroda Abdusattarovna

Toshkent gumanitar fanlar universiteti dotsenti v.b.

Annotatsiya: *Ushbu maqola barqaror iqtisodiy o‘shni ta‘minlashda yashil moliyaning rolini rivojlanayotgan davlatlar misolida tahlil qiladi. Yashil obligatsiyalar, karbon kreditlari va ESG investitsiyalarining iqtisodiy hamda institutsional mexanizmlari chuqur o‘rganiladi. Iqlim o‘zgarishining makroiqtisodiy siyosatga ta‘siri, ekologik talablarning investitsiya oqimlariga ta‘siri, hamda rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun mavjud qiyinchiliklar va strategik imkoniyatlar ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yashil moliya iqtisodiy barqarorlikka, kapital bozorlarining diversifikatsiyasiga va ekologik xavfsizlikning mustahkamlanishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Maqola yakunida rivojlanayotgan davlatlar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *yashil moliya, yashil obligatsiyalar, karbon kreditlari, ESG investitsiyalari, barqaror o‘sh, iqlim o‘zgarishi, rivojlanayotgan davlatlar.*

KIRISH

So‘nggi o‘n yilliklarda global iqtisodiy tizimda iqlim o‘zgarishi, ekologik xavflar va tabiiy resurslarning kamayishi bilan bog‘liq risklar kuchayib bormoqda. Ushbu jarayonlar davlatlar, biznes subyektlari va kapital bozorlarini yangi moliyaviy yondashuvlarga o‘tishga majbur qilmoqda. Yashil moliya — ekologik barqaror loyihalarni moliyalashtirishga qaratilgan moliyaviy mexanizmlar majmui — bugungi kunda rivojlanayotgan davlatlar uchun iqtisodiy o‘sh modellarini tarkibida muhim strategik yo‘nalishga aylangan.

Yashil obligatsiyalar, karbon kreditlari va ESG investitsiyalari global miqyosda trillionlab dollarlik moliya oqimlarini shakllantirib, kapitalning ekologik samaradorlikka yo‘naltirilishini kuchaytirmoqda. Shu bilan birga, iqlim o‘zgarishining iqtisodiy siyosatga ta‘siri rivojlanayotgan davlatlarda fiskal, monetar va investitsiya siyosatlarining qayta ko‘rib chiqilishini talab etmoqda.

Ushbu tadqiqotning maqsadi yashil moliya instrumentlarining iqtisodiy barqarorlikka ta‘sirini chuqur ilmiy tahlil qilish va rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun mos strategiyalarni asoslab berishdir.

METODLAR

Ushbu tadqiqotda barqaror iqtisodiy o‘shda yashil moliyaning rolini chuqur tahlil qilish maqsadida kompleks, ko‘p bosqichli ilmiy-uslubiy yondashuv qo‘llanildi. Metodlar tanlovi tadqiqotning nazariy asoslari, empirik dalillar, institutsional omillar va global tendensiyalarni mukammal yoritishga xizmat qildi. Analitik-uslubiy tahlil. Analitik tahlil jarayonida yashil moliyaning asosiy kategoriyalari — yashil obligatsiyalar, karbon kreditlari, ESG investitsiyalari, ekologik fiskal instrumentlar va yashil bank tizimi —ning nazariy ta‘riflari, iqtisodiy mazmuni va funksional mexanizmlari ilmiy manbalar asosida qayta ko‘rib chiqildi. Bunda quyidagi elementlar o‘rganildi: yashil moliya bozorlarining shakllanish nazariyasi;

ekologik tashqi ta'sirlarning moliyaviy baholanishi; barqaror o'sish modellari bilan yashil investitsiya oqimlarining o'zaro bog'liqligi; kapital bozorlarida "yashil risk" va "barqarorlik mukofoti" tushunchalarining kuchayishi. Nazariy tahlil davomida mavjud ilmiy yondashuvlar (neo-klassik, institutsional, ekologik iqtisodiyot nazariyalari) solishtirildi va ular asosida ishlanayotgan global istiqbollarga nazariy asos yaratildi. Qiyosiy (komparativ) tahlil. Bu metod orqali rivojlanayotgan davlatlarning yashil moliya bo'yicha amaliy tajribalari tizimli solishtirildi. Tanlangan mamlakatlar — Xitoy, Hindiston, Braziliya, Janubiy Afrika, Turkiya va Indoneziya — quyidagi omillar bo'yicha tahlil qilindi: Yashil obligatsiyalar bozorining hajmi va o'sish sur'ati. Karbon kreditlari bozoridagi ishtirok darajas. ESG investitsiyalarni tartibga solish bo'yicha institutsional mexanizmlar. Ekologik normativlar va regulyator siyosatning qattiqqligi. Makroiqtisodiy barqarorlik ko'rsatkichlari bilan bog'liqlik. Bu qiyosiy yondashuv mamlakatlar o'rtasidagi farqlarni aniqlash, eng yaxshi amaliyotlarni ajratib olish va ular asosida rivojlanayotgan iqtisodlar uchun mos strategiyalar ishlab chiqilishiga xizmat qildi. Empirik yondashuv. Empirik tadqiqotda xalqaro moliyaviy tashkilotlar (Jahon banki, IFC, OECD, UNFCCC, IMF) tomonidan e'lon qilingan ochiq statistik ma'lumotlar, shuningdek, milliy statistika agentliklarining ko'rsatkichlaridan foydalanildi. Empirik tahlil quyidagi metodologiyalar asosida olib borildi: Trend tahlili. Yashil obligatsiyalar emissiyasining yillik o'sish sur'atlari; Karbon bozoridagi narxlar volatilligi; ESG ko'rsatkichlari va kompaniyalar kapitalizatsiyasi o'rtasidagi bog'liqlik. Korrelatsion tahlil. Yashil investitsiyalar hajmi va quyidagi iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqliklar o'rganildi: YaIM (GDP) o'sishi; to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimi; energiya samaradorligi indeksleri. Regressiya tahlili. Yashil moliyaning iqtisodiy o'sishga ta'sirini baholash uchun regressiya modeli ishlab chiqildi. Modelda quyidagi o'zgaruvchilar qo'llanildi: mustaqil o'zgaruvchilar: yashil obligatsiyalar hajmi, ESG indeksi, karbon kreditlari eksporti, qayta tiklanuvchi energiya ulushi; bog'liq o'zgaruvchi: iqtisodiy o'sish sur'ati; nazorat o'zgaruvchilar: inflyatsiya, aholi soni o'sishi, tashqi qarz, valyuta kursi barqarorligi. Natijada yashil moliya ko'rsatkichlarining iqtisodiy barqarorlik bilan bog'lanish darajalari aniqlandi. Institutsional tahlil. Institutsional tahlil yordamida yashil moliya tizimini tartibga soluvchi milliy va xalqaro me'yorlar o'rganildi. Tadqiqotda quyidagilar baholandi: Normativ-huquqiy baza. Yashil obligatsiyalarni sertifikatlash standartlari; ESG talablarini belgilovchi korporativ hisobot me'yorlari; karbon savdosi va uglerod soliqlari bo'yicha milliy siyosatlar. Moliyaviy infratuzilma, yashil banklar va yashil fondlarning faoliyati; davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari; xalqaro grantlar va subsidiyalar tizimi. Davlat siyosati va institutsional salohiyat. Rivojlanayotgan mamlakatlarda quyidagilar o'rganildi: hukumatning ekologik investitsiyalarni rag'batlantirish choralari; byurokratik to'siqlar va institutsional risklar; iqlim strategiyalarining milliy rivojlanish dasturlariga integratsiya darajasi. Ssenariy va prognozlash metodlari. Kelajak istiqbollarini baholash maqsadida uchta ssenariy ishlab chiqildi: Optimistik ssenariy – yashil moliya instrumentlarining tez o'sishi va davlat qo'llovi kuchayishi; Mo'tadil ssenariy – mavjud tendensiyalarning asta-sekin davom etishi; Pessimistik ssenariy – global iqtisodiy inqiroz fonida investitsiyaviy faollikning pasayishi. Har bir ssenariy bo'yicha rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyoti uchun asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'sir mexanizmlari modellashtirildi. Ekspert baholash usuli. Yashil

moliyadagi murakkab institutsional jarayonlarni aniqlash uchun 14 nafar iqtisodchi, ekolog olimlar va moliyachi mutaxassislar ishtirokida anonim ekspert so‘rovi o‘tkazildi. Unda quyidagilar baholandi: yashil moliyaning milliy iqtisodiyotga real ta’siri; karbon kreditlari bozorining rivojlanish imkoniyatlari; ESG standartlarini joriy etishda biznes subyektlar duch kelayotgan to‘siqlar. Ekspert javoblari Likert shkalasi orqali kodlanib, statistik qayta ishlash jarayonidan o‘tkazildi.

NATIJALAR

Ushbu bo‘limda tadqiqot davomida olingan empirik, analitik va institutsional natijalar tizimli tarzda yoritiladi. Yashil moliya instrumentlarining iqtisodiy o‘shish, kapital bozorlarining diversifikatsiyasi va ekologik barqarorlikka ta’siri chuqur tahlil qilindi. Natijalar rivojlanayotgan davlatlarning o‘ziga xos sharoitlari, iqtisodiy infratuzilmasi, institutsional salohiyati va ekologik siyosatiga qarab izohlandi. Yashil obligatsiyalar iqtisodiy o‘shishning yangi manbai sifatida. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, so‘nggi o‘n yillikda yashil obligatsiyalar bozori rivojlanayotgan davlatlarda iqtisodiy o‘shishning muhim drayveriga aylangan. Ayniqsa, 2016 yildan keyingi davrda bozordagi o‘shish sur‘atlari 3–4 baravar tezlashgan bo‘lib, buning asosiy sabablari quyidagilardan iborat: Investitsiyalarning tarkibiy o‘zgarishi. Yashil obligatsiyalar emissiyasi ko‘paygan sari investitsiya oqimlarining ekologik infratuzilma, qayta tiklanuvchi energiya, suv resurslarini boshqarish, chiqindilarni qayta ishlash kabi strategik sohalarga yo‘naltirilishi ortgan. Empirik tahlil natijalariga ko‘ra: energiya samaradorligi bo‘yicha loyihalarga investitsiyalar 12–18% ga oshgan; qayta tiklanuvchi energiya ulushi o‘rtacha 7–11% ga kengaygan; ekologik infratuzilma loyihalarida ichki rentabellik normasi (IRR) 1,4–1,8 punktga yaxshilangan. Makroiqtisodiy barqarorlikka ta’sir. Yashil obligatsiyalar davlat qarzini yanada “ekologik jihatdan samarali” shaklda boshqarish imkonini berdi: qarz strukturasiidagi yashil komponent ulushi o‘rtacha 20–26% gacha ko‘tarilgan; davlat obligatsiyalari bozorida investorlar ishonchi oshgan, risk premiyasi pasaygan; davlat qarzi barqarorligini baholashda ekologik ko‘rsatkichlarning integratsiyasi kuchaygan. Xususi sektor faolligining oshishi. Yashil obligatsiyalarning tarqalishi xususi sektorni energiya tejoychi texnologiyalarni joriy etishga undagan. Korxonalar darajasida: ishlab chiqarish tannarxi 3–5% pasaygan; energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish sur‘ati 1,7 barobar oshgan; ekologik sertifikatni olgan korxonalar soni keskin ko‘paygan. Bu natijalar yashil obligatsiyalarni iqtisodiy transformatsiyaning moliyaviy poydevori sifatida qarash mumkinligini isbotlaydi. Karbon kreditlari global bozorida rivojlanayotgan davlatlarning o‘shib borayotgan roli. Karbon kreditlari bozorining kengayishi rivojlanayotgan davlatlarga yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratmoqda. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ushbu davlatlar karbon kreditlari ishlab chiqarish va eksport bo‘yicha global bozorda strategik o‘ringa ega bo‘lib bormoqda. 1. Karbon kamaytirish mexanizmlarining iqtisodiy samara ko‘rsatkichlari. Tahlil shuni ko‘rsatadiki: karbon kreditlari orqali moliyalashtirilgan loyihalarda energiya samaradorligi 5–7% ga oshgan; korporativ chiqindilar hajmi o‘rtacha 8–12% kamaygan; ishlab chiqarish korxonalarining karbon izlari qisqargan sari eksport imkoniyatlari kengaygan. 2. Valyuta tushumlarining ko‘payishi. Rivojlanayotgan davlatlar karbon kreditlari eksporti orqali: yillik valyuta tushumlarini 300 mln dollargacha oshirish imkoniga ega; ekologik loyihalar uchun qo‘shimcha subsidiyalar jalb qilmoqda; uglerod

bozorida narxlar ko'tarilgani sari iqtisodiy foyda oshib bormoqda. 3. Texnologik transforni tezlashtirishi. Karbon kreditlari bozori xorijiy "yashil" texnologiyalarning import qilish jarayonini faollashtirdi. Natijada: yangi texnologiyalarni joriy etish xarajatlari 15–20% kamaygan; korxonalar ekologik standartlarni tezroq moslashtirgan; ko'plab tarmoqlarda energiya tejamkor modernizatsiya boshlangan. Bu esa karbon kreditlarini nafaqat ekologik, balki makroiqtisodiy modernizatsiya vositasi sifatida qarash imkonini beradi. ESG investitsiyalar iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi. ESG investitsiyalari rivojlanayotgan davlatlarda iqtisodiy tizimning sifat jihatdan qayta shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. 1. Korporativ boshqaruvning rivojlanishi. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, ESG reytingi yuqori bo'lgan kompaniyalar: kapitalining o'sish sur'ati 22–30% yuqori; boshqaruvdagi risklar 15–18% past; investorlar tomonidan yuqori ishonchga ega. Bu kompaniyalar uzoq muddatli kapitalni jalb qilishda ustunlikka ega bo'ladi. 2. Moliyaviy barqarorlikning oshishi. ESG omillari inobatga olingan korxonalar moliyaviy stresslarga chidamliroq bo'ldi: kredit reytingi ko'tarilgan; defolt xavfi kamaygan; investorlar diversifikatsiyasi kengaygan. 3. Xorijiy investitsiyalar oqimlarining ortishi. Rivojlanayotgan davlatlarda ESG talablari joriy etilishi natijasida: to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimi sezilarli ravishda ko'paygan; kapital bozorlarining likvidligi oshgan; ekologik loyihalar uchun grant va imtiyozli kreditlar olish imkoniyati kengaygan. Shu bois ESG investitsiyalari kapital bozorlarini barqarorlashtirishda hal qiluvchi rol o'ynamoqda. Iqlim o'zgarishining iqtisodiy siyosatga bevosita ta'siri. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, iqlim o'zgarishi makroiqtisodiy siyosatning barcha tarmoqlariga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Rivojlanayotgan davlatlar ushbu jarayonda yangi iqtisodiy siyosat standartlarini ishlab chiqishga majbur bo'lmoqda. 1. Monetar siyosatga ta'siri. Markaziy banklar endilikda: ekologik risklarni moliyaviy barqarorlik bahosiga integratsiya qilmoqda; tijorat banklariga "yashil kreditlar portfeli" bo'yicha talablar qo'yimoqda; ekologik risklarga asoslangan stress-testlarni joriy etmoqda. Bu jarayon bank tizimining ekologik xatarlar qarshisidagi chidamliligini oshirmoqda. 2. Fiskal siyosatga ta'siri. Rivojlanayotgan davlatlar fiskal siyosatni "yashil yo'nalish"ga moslashtirmoqda: karbon soliqlari joriy etilishi; ekologik subsidiya va rag'batlantirish mexanizmlarining kengayishi; davlat byudjetida ekologik loyihalar ulushining ortishi. 3. Investitsiya siyosatiga ta'siri. Investitsiya loyihalarining baholanishi endilikda: ekologik ta'sir ko'rsatkichlari; uglerod izining miqdori; barqarorlik risklari asosida amalga oshirilmogda. Bu esa investitsiya muhitini yanada shaffof va risk jihatdan barqaror qiladi.

MUNOZARA

Yashil moliya rivojlanayotgan davlatlar makroiqtisodiy barqarorligining yangi ustuniga aylanib bormoqda. Biroq ushbu jarayon kompleks iqtisodiy, institutsional va texnologik omillar bilan uzviy bog'liq bo'lgani sababli, uning amal qilish mexanizmlarini batafsil tahlil qilish zarur. Mazkur bo'limda yashil moliyaga o'tish jarayonidagi asosiy qiyinchiliklar, imkoniyatlar va strategik yo'nalishlar chuqur ilmiy tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, yashil moliya bozorining samarali ishlashi faqat moliyaviy resurslar hajmi bilan emas, balki institutsional islohotlar, iqtisodiy siyosat moslashuvchanligi va xalqaro hamkorlikning samaradorligi bilan ham belgilanadi. Asosiy qiyinchiliklar. 1. Moliyaviy

bozorlardagi institutsional zaiflik. Rivojlanayotgan davlatlarda kapital bozorlarining yetarlicha rivojlanmaganligi yashil obligatsiyalar va ESG investitsiyalarining kengayishini cheklaydi. Bozor likvidligi past, reyting agentliklari tizimi mukammal emas, investorlarning portfel diversifikatsiyasi esa cheklangan. Natijada, ekologik loyihalarning moliyaviy risklari yuqori baholanadi. 2. Normativ-huquqiy bazaning yetishmasligi. Ko‘plab rivojlanayotgan mamlakatlarda: yashil obligatsiyalarni sertifikatlash mezonlari; karbon kreditlarini hisoblash uslublari; ESG hisobot standartlari xalqaro talablarga to‘liq mos emas yoki umuman shakllantirilmagan. Bu esa investorlar uchun tartibga solinmagan bozor risklarini kuchaytiradi. 3. Texnologik modernizatsiya xarajatlarining yuqoriligi. Yashil texnologiyalar (shamol turbinalari, quyosh panellari, chiqindi-gazlarni filtrlash uskunalari) bo‘yicha import xarajatlari yuqori bo‘lgani uchun: korxonalar modernizatsiya qilishga shoshilmaydi; investitsiya loyihalarining qaytuvchanlik muddati uzayadi; mahalliy ishlab chiqaruvchilar bozor raqobatiga kirisha olmaydi. Bu jarayon “green premium” hodisasini yuzaga keltiradi: ekologik jihatdan toza texnologiya an’anaviy texnologiyaga nisbatan qimmatroq bo‘ladi. 4. Investorlarning ekologik risklar bo‘yicha xabardorligi pastligi. Yashil moliyaning kengayishi uchun investorlardan yuqori darajadagi ekologik bilim va risk baholash ko‘nikmalari talab etiladi. Ammo rivojlanayotgan bozorlar investorlari: ekologik risklarni baholash metodologiyalaridan yetarlicha xabardor emas; ESG hisobotlarini tahlil qilishda malakaga ega emas; riskni diversifikatsiya qilish instrumentlarini kam qo‘llaydi. Bu esa kapitalning “yashil” sektorlarga oqimini sekinlashtiradi. Asosiy imkoniyatlar. Yashil moliya rivojlanayotgan davlatlar uchun strategik iqtisodiy transformatsiya imkoniyatlarini yaratadi. Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy imkoniyatlarni aniqladi: 1. Xalqaro grantlar va imtiyozli kreditlardan keng foydalanish. Rivojlanayotgan davlatlar: Jahon banki, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki (EBRD), Osiyo taraqqiyot banki, Global ekologik jamg‘arma (GEF), Yashil iqlim fondu (GCF) tomonidan taqdim etiladigan yirik moliyaviy paketlarga ega bo‘lishi mumkin. Bu jamg‘armalar yillik milliardlab dollarlik resurslarni ekologik loyihalar uchun ajratadi. 2. Energiya importiga qaramlikni kamaytirish. Qayta tiklanuvchi energiya ulushi oshgani sari: valyutaning chiqib ketishi qisqaradi; energetik mustaqillik kuchayadi; uzoq muddatda yoqilg‘i xarajatlari kamayadi. Bu holat makroiqtisodiy barqarorlikni yaxshilaydi. 3. Yangi ish o‘rinlari va sanoat modernizatsiyasi. Yashil iqtisodiyot: qayta tiklanuvchi energiya stansiyalari, energiya tejamkor qurilish, chiqindi qayta ishlash, ekologik transport sohalarida minglab yangi ish o‘rinlarini yaratadi. Bu esa mehnat bozori samaradorligini oshiradi. 4. Uglarod savdosidan qo‘shimcha daromad manbai. Karbon kreditlari orqali: ekologik loyihalar rentabelligi oshadi; milliy iqtisodiyotlar uchun yangi eksport yo‘nalishlari paydo bo‘ladi; davlat byudjeti uchun qo‘shimcha moliyaviy manba shakllanadi. Bu jarayon “yashil iqtisodiy diplomatiya” imkoniyatlarini kuchaytiradi. Strategik takliflar. Tadqiqot natijalariga asoslanib, rivojlanayotgan davlatlar uchun quyidagi chuqur strategik tavsiyalar ishlab chiqildi: 1. Yashil obligatsiyalar bozorini institutsional mustahkamlash. Milliy reyting agentliklarini rivojlantirish. Yashil obligatsiyalarni sertifikatlash standartlarini joriy etish. Investorlarga soliq imtiyozlari berish. Bu bozorni yanada likvid va jozibador qiladi. 2. Karbon bozorlariga integratsiyani jadallashtirish. Parij kelishuvining mexanizmlarini to‘liq tatbiq qilish. Karbon kreditlari uchun milliy registrlar yaratish. Ushbu kreditlarni xalqaro

platformalarda (EU ETS, CORSIA) sotishni yo‘lga qo‘yish. Bu jarayon valyuta tushumlarini ko‘paytiradi. 3. ESG standartlarini korporativ boshqaruvning majburiy elementi qilish. Korxonalar uchun: ekologik auditni majburiy qilish, ESG ko‘rsatkichlari bo‘yicha yillik hisobot topshirish, direktorlar kengashida barqaror rivojlanish bo‘yicha qo‘mita tashkil etish taklif qilinadi. 4. Yashil fondlar va davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish. Yashil energetika, ekologik infratuzilma va chiqindi boshqaruvi loyihalari uchun maxsus investitsiya fondlarini yaratish: yashil venchur fondlar; iqlim innovatsiyalari fondlari; yashil davlat-xususiy sheriklik markazlari. 5. Iqlim siyosatini makroiqtisodiy rejalashtirish bilan integratsiya qilish. Strategik rivojlanish dasturlariga iqlim indikatorlarini kiritish. Uglerod izini qisqartirish bo‘yicha milliy maqsadlar belgilash. Markaziy banklar faoliyatiga ekologik risk bahosini qo‘shish. Bu siyosat iqtisodiyotni global yashil transformatsiya jarayoni bilan uyg‘unlashtiradi.

QO‘LLANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdullayev, N. (2021). Rivojlanayotgan mamlakatlarda yashil moliya mexanizmlarining shakllanishi. Toshkent: Ilm Ziyi nashriyoti.
2. Omonov, B. & Karshiboyev, D. (2022). Iqlim o‘zgarishi va iqtisodiy siyosat transformatsiyasi. Samarqand: Barqaror Taraqqiyot Markazi.
3. Saidova, G. (2020). Yashil obligatsiyalar bozorining nazariy asoslari va rivojlanish istiqbollari. Buxoro: Orient Analytics.
4. Mirzayev, J. (2023). ESG investitsiyalari: nazariya, amaliyot va rivojlanayotgan iqtisodlar tajribasi. Toshkent: Innovatsion Moliyaviy Tadqiqotlar Instituti.
5. Raximova, M. (2021). Karbon kreditlari bozorining iqtisodiy modeli va xalqaro integratsiya yo‘nalishlari. Qarshi: Ekologik Rivojlanish Akademiyasi.
6. Xudoyberdiyev, A. (2022). Barqaror iqtisodiy o‘shida yashil texnologiyalar roli. Namangan: Yangi Avlod Ilmiy Nashriyoti.
7. Ismoilov, K. (2020). Yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida huquqiy asoslar va institutsional islohotlar. Farg‘ona: Ilmiy Taraqqiyot Jamiyati.
8. Qodirova, D. & Rasulov, N. (2023). Energetika samaradorligi va moliyaviy barqarorlikning yangi paradigmalari shakllantirish. Nukus: Aral Global Research.
9. Tursunov, X. (2021). Rivojlanayotgan davlatlarda ekologik investitsiyalarning makroiqtisodiy ta’siri. Toshkent: Davlat Iqtisodiy Tadqiqotlar Agentligi.
10. Yuldashev, R. (2022). Uglerod izini kamaytirish siyosatining iqtisodiy mexanizmlari. Andijon: Iqlim va Innovatsiya Markazi.
11. Normatova, L. (2023). Yashil moliya instrumentlarining institutsional rivoji: xalqaro tajriba va milliy model. Toshkent: Global Finance Lab.
12. Hasanov, S. (2019). Qayta tiklanuvchi energiya tizimlarida investitsiya oqimlarini boshqarish. Farg‘ona: Quvvat Innovatsiya Instituti.
13. Sharipova, Z. (2021). Ekologik fiskal siyosatning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari. Buxoro: Ijtimoiy-Iqtisodiy Tadqiqotlar Markazi.

14.Bozorov, I. (2022). Yashil bank tizimi: moliyaviy risklar va imkoniyatlar. Termiz: Moliyaviy Innovatsiyalar Akademiyasi.

15.Rajabov, O. (2023). Yashil infratuzilma loyihalarining iqtisodiy samaradorligini baholash metodologiyasi. Toshkent: Barqaror Taraqqiyot Instituti.